

M

Kemin ns. Elävä lähde ja Junton lähde Kemin Marttalassa

Kemin kaupungin alueella olevan ns. Elävän lähteen tutkimuksen vaatiman kenttä- ja haastattelutyön suoritin Kemin kaupungissa sekä Kemin maalaiskunnassa 27.5.-8.6. -74 välisenä aikana.

Työn tarkoituksena oli selvittää, onko Kemin lentokentän itäpuolella oleva suurikokoinen lähde todella juuri se lähde, jota C. A. Gottlund tarkoitti muistiinpanoissaan Kemin pitäjän kohdalla (s. 392 kohta 9).

Tutkimuksen tilasi ja rahoitti Kemin mlk. , joka haluaa rakentaa pohjavedenottamon mainitun lähteen läheisyyteen. Kemin kaupunki, jonka alueella lähde sijaitsee, haluaa, että lähde ja sen ympäristö siivotaan ja että alueesta tehdään retkeily- ja virkistyspaikka. Lentokenttäviranomaiset pitävät koko lähteen seudun rauhoittamista ja kaiken oleskelun alueella kieltämistä tarpeellisena- kuuluuhan paikka osana lentokentän suoja-alueisiin.

Kemin mlk. sai Pohjois-Suomen vesioikeudelta luvan pohjavedenottamon rakentamiseen. Tämän jälkeen Kemin kaupunki pyysi Museoviraston lausuntoa onko Elävä lähde kiinteä muinaisjäänös ja onko se muinaismuistolain nojalla rauhoitettavissa. Museoviraston I9. I0. -72 antaman lausunnon mukaan lähde on mainittu C. A. Gottlundin muistiinpanoissa vuodelta 1858 uhrilähteenä ja on siis katsottava kiinteäksi muinaisjäänökseksi ja näin ollen rauhoitettava.

Tämän jälkeen Kemin mlk. pyysi 8.3. -74 lähettämällään kirjeellä Museovirastoa tutkimaan asian ja antamaan siitä lausunnon.

Tutkimuksissa kävi ilmi seuraavaa:

- Gottlundin mainitsema uhrilähde ja Elävä lähde ovat eri lähteitä, koska uhrilähde sijaitsi Gottlundin mukaan " på Junto (tarkoittanee kemiläistä tilannimeä Juntto) hemmans mark". Elävän lähteen alue ei ole kuulunut Junton tilan maihin.

Gottlundin mukaan lähde sijaitsi niityn ja pellon välissä. Elävällä lähteellä

ei ollut peltoja Gottlundin aikana eikä niitä ole siellä nykyäänkään. Kapeita luonnonniittyjä saattoi olla Väärä-Akkunuksen varressa (ks. liitteenä olevaa kopiota isojakokartasta)

Maastossa Elävä lähde sijaitsee laajahkon tasaisen ruohikkoakasvavan kumpareen juurella, sen ja Marttalan ojan (aikaisemmin Väärä-Akkunus) välissä lähes samassa tasossa kuin oja ja pitkänomaisen soisen ja pajukkoa ja leppikkoa kasvavan " rääsikön" laidalla. Lähde on voinut olla vielä melko myöhään Väärä-Akkunus ojan uoman pohjassa ja upissa ainakin tulve-aikana.

Elävä lähde sijaitsee hieman 10m:n korkeuskäyrän alapuolella, joten ainakaan esihistoriallista uhrilähdetraditiota paikkaan tuskin liittyy, jos kysymyksessä ^{ole} (ei) olisi jonkinlainen meren- tai joenrantaauhripaikka.

Nykyisin lähde on matala ja soikion muotoinen, ala n. 3,5 x 4 m. Vettä pulpuaa lähteen pohjahiekasta useista kohdista ja vedentulo näyttää runsaalta. Haastattelutyössä puhutin n. kahtakymmentä Kemin kaupungin ja maalaiskunnan asukasta. Heistä ainoastaan kaksi piti Elävää lähdettä uhrilähteenä. Jos lähteeseen liittyisi vaikka keskiaikainen uhrilähdetraditio, muistettaisiin se paikkakunnalla melko varmasti paremmin.

Jostakin syystä lähdettä ei ole merkitty kartta-aineistoon kuin vasta uusimpaan peruskarttalehteen, joka on painettu v. 1974. Siinä lähteen koordinaatit ovat : $x = 729806$, $y = 52708$, $z = 7,5 - 10$. *PK 2541 08 KEMI*

Nyt suunnitteilla oleva Kemin mlk:n pohjavedenotto rakennetaan Kemin mlk:n palveluksessa olevan putkitekniikko V. Prykärin mukaan niin, että vesi otetaan putkella "suonesta" lähteen yläpuolelta so. itäpuolelta, ja varsinaisen pumppuamo rakennetaan samaan paikkaan n. 20 - 30m lähteen itäpuolelle. Itse lähde vakuutettiin jätettävän koskemattomaksi.

Tässä vaiheessa ei paikalla mielestäni ole syytä suorittaa kaivauksia. Kemin mlk:n edustajien kanssa sovittiin niin, että jos vedenoittamotyöt vaativat itse lähteeseen kohdistuvia töitä , tästä ilmoitetaan Museovirastolle ja paikalla suoritetaan "pelastuskaivaus".

C. A. Gottlundin mainitsema Junton tilalla oleva lähde on ollut Elävään läh-
teeseen nähden rannempänä, kylläkin saman Marttalan ojan (ennen Väärä- Akkunus)
varrella. Junton maarekisterinumero on II (= L) . Nykyisin Junton tilan
rantamaat so. Marttalanojan länsipuolinen alue kuuluu Kemi OY:lle.

Muistiinpanoissaan Gottlund kertoo uhrilähteen olleen Junton tilan maalla nii-
tyn ja pellon välissä. Noin 100 v. sitten norjalaiset sahanperustajat ostivat
Junton tilan ja rakensivat paikalle sahan. Myöhemmin tila joutui Kemi OY:n
haltuun.

Minulle näytettiin Junton mailta kolmea lähteenpaikkaa, jotka kaikki ovat voi-
neet olla "niityn ja pellon välissä" . Tämä käy selville, jos tarkastelee v:lta
1833 ja -34 peräisin olevaa isojakokarttaa ja vertaa sitä nykyiseen kartta-ai-
neistoon. Kaksi lähteistä ovat vierekkäin Marttalan ojan länsipuolella parin
metrin päässä ojasta (x= 729534 , y= 52544, z= 2,5-5 , PK 254I 08 KEMI), ja
kolmas samalla puolella ojaa n. 40m:n päässä ensiksi mainituista lähteistä ja
n. 10m:n päässä ojasta (X=729534, y=52543, z= 2,5 - 5). Viimeksi mainittu
lähde näyttää kokonaan kuivuneelta. Kaksi ensiksi mainittua lähdettä ovat ny-
kyisin peitettyinä. Kun ojassa lähteiden kohdalla ollutta mutkaa oikaistiin
ja ojaa muutenkin ruopattiin, peitettiin lähteet ruoppausmaan alle. Nyt lähtei-
den päällä on hieman yli 1m savensekaista maata. Lähteet näyttävät kuitenkin
vielä toimivan, koska lähteiden kohdalla lirisee ojaan neljästä kohdasta kir-
kasta vettä ojan muuten sameaan ja ruosteiseen veteen.

Tätä lähdettä kutsuttiin myös Högin lähteeksi, ja kauan siitä haki koko seudun
asujamisto siis Marttalan ja Väinölän väki kaikki tarvevetensä. Lähde oli
Kemi OY:n hoidossa ja siihen sijoitettiin 2 tai 3 kaivonrengasta. Silloin
kerrotaan lähteen menneen pilalle - " maahiset suuttuivat " kuten eräs kerto-
jista sattuvasti sanoi. Kemi OY valvoi veden laatua, vesi alkoi pilaantua ja
v. 1955 vedenotto lähteestä kiellettiin. Veden kerrotaan aikaisemmin ^{olleen} ~~loose~~
kirkasta ja hyvää mutta hieman kovaa ja rautapitoista. Vedentulon sanotaan ol-
leen niin voimallista, että lähde pysyi avoinna talvisinkin. Kaikki kertojat
muistavat Junton lähteen vain vedenhakupaikkana, eikä siihen liity kenenkään

mielestä uhri- tai toivomuslähdemuistoja.

Jokin edellämainituista ojanvarsilähteistä saattaa olla Gottlundin mainitsema uhrilähde.

Juntton tilaan on kuulunut myös palsta Ristikankaalla. Siellä ei mainitun isojakokartan mukaan kuitenkaan ole ollut peltoja, enkä myöskään ole kuulut, että siellä olisi juuri Juntolle kuuluvalla alueella ollut lähteitä. Niittyjä näyttää alueella (- L) kylläkin olleen.

Haastatelluista ainoastaan kaksi kertoi Elävän lähteen olevan uhrilähde. Toinen kertojista, rva Karppinen (s. 1904) os. Kemi Ristikangas, kertoo lähteeseen heitetyn vasemman olan yli rahoja, mutta rahojen tuli olla hopeaa, maahinen ei pitänyt messinki- eikä kuparirahoista. Lähteen vedessä uskottiin olevan parannusvoimaa, ja lähdettä käytettiin toivomuslähteenä varsinkin juhannuksen aikaan, jolloin lähdeellä saatettiin tehdä muitakin taikoja. Toinen uhrilähteenä Elävää lähdettä pitänyt kertoja liikkeenharjoittaja Emil Pitsinki (s. 1891) os. Kemi Väinölä kertoo " poikasten löytäneen lähteen ympäriltä rahoja, joissa oli nuolet ristissä". Edelleen hän pitää lähdettä kansan kertoman mukaan kastepaikkana, jossa "kastettiin pakanoita ristiretkillä". Saman kertojan mukaan lähde on aina ollut erillisenä ja itsenäisenä, eikä koskaan läheisen ojan pohjassa, vaikka ojaa myöten saatettiin uittaa tuukkejakin.

Yleensä kertojat eivät osanneet antaa lähteelle "sen suurempaa arvoa". Siellä käytiin kesäisin retkellä, keitettiin kahvia ja juhannuksena kokoonnuttiin lähteen itäpuolella olevalle ruohikkoiselle tasalakiselle kumpareelle. Useiden mielestä paikka oli pelkkää rääsikköä, josta sai vähän päästä olla hake- massa kiinnijuuttuneita lehmiä tai lähteen paikalla oli niin paljon vettä, että siellä saatettiin kalastaa tai pyytää vesilintuja.

Sodan aikana Elävän lähdealue oli saksalaisilla varikkoalueena. He eivät käyttäneet lähteen vettä, koska pelkäsivät vihollisen sen myrkyttäneen, mutta eivät myöskään yrittäneet lähdettä täyttää, kuten jotkut kertojat väittävät.

Nykyisin vanhan Väärä-Akkunuksen uoman katkaisee lentokentän itäinen kiitorata. Se toimii nykyisin kuin vedenjakajana: kiitoradan pohjoispuolelta virtaa vesi pohjoiseen Akkunusjokeen ja eteläpuolelta, siis myös Elävästä lähteestä etelään Marttalan ojaa myöten Kiikelinlahteen (ennen Akkunuslahteen). Tilanne muuttui jossakin määrin, kun lentokenttätöiden yhteydessä hätäaputöinä ruopattiin ojan uomaa. Tämä tietysti kuivatti myös Elävän lähteen aluetta ja lähde saattoi tulla paremmin esiin "itsenäisenä".

Elävän lähteen seutu on nykyisin takamaata, mutta aikaisemmin virtasi eräs Kemijoen suuhaaroista nykyisen lentokentän alueen kautta mereen ja maayhteys Kemijokivarteen itäpuolelle kävi Kemistä Ristikankaan kautta kangasmaita myöten Akkunusjoen suulle ja siis samalla ohi Elävän lähteen. Alue on näin voinut olla lähempänä kulkuteitä, ja rahat, joissa on " nuolet ristissä" saattavat selittyä tällä tavalla.

Myöhemmin paikalla on alettu retkeillä ja käydä kahvinkeitossa. Siellä on alettu valvoa juhannusta ja tehdä juhannustaikoja sekä heitellä rahoja lähteeseen.

Kemissä I3. 06. 1974

Martta Torvén

Liitteet:

5 kpl. kopioita isojakokartasta v:lta 1833 ja -34

kopio peruskarttalehdestä I:10000 254I 08 D KEMI

kpl valokuvia (myöhemmin)

~~jakokirjasto~~ Junton tilan maista (liittyy em isojakokarttaan)

0 200 400 600 800 1000 2000 3000 JALKAA

N.

S.

AG.

H.

C.

L

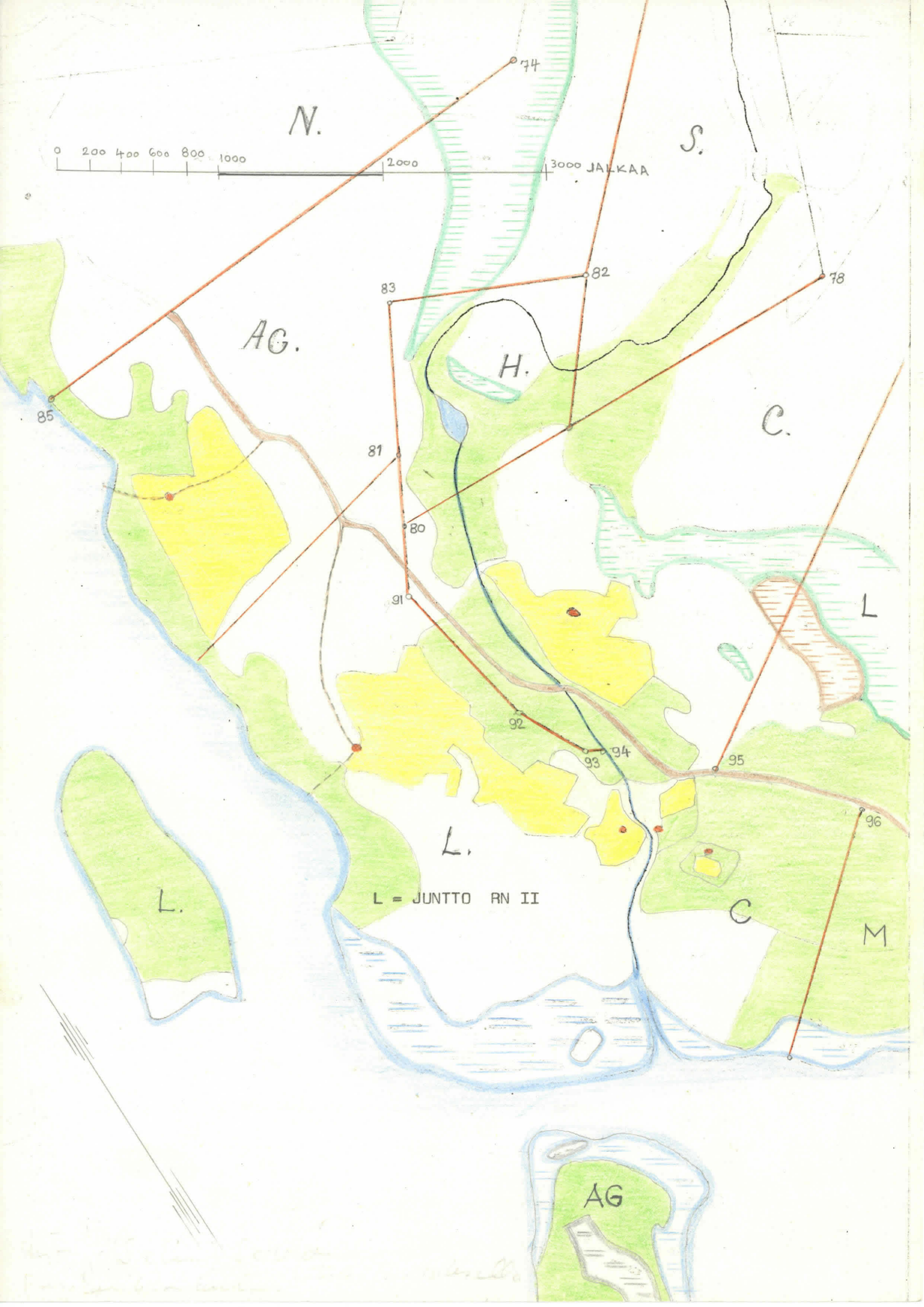
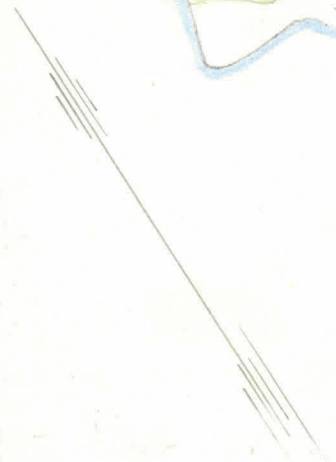
L.

L = JUNTO RN II

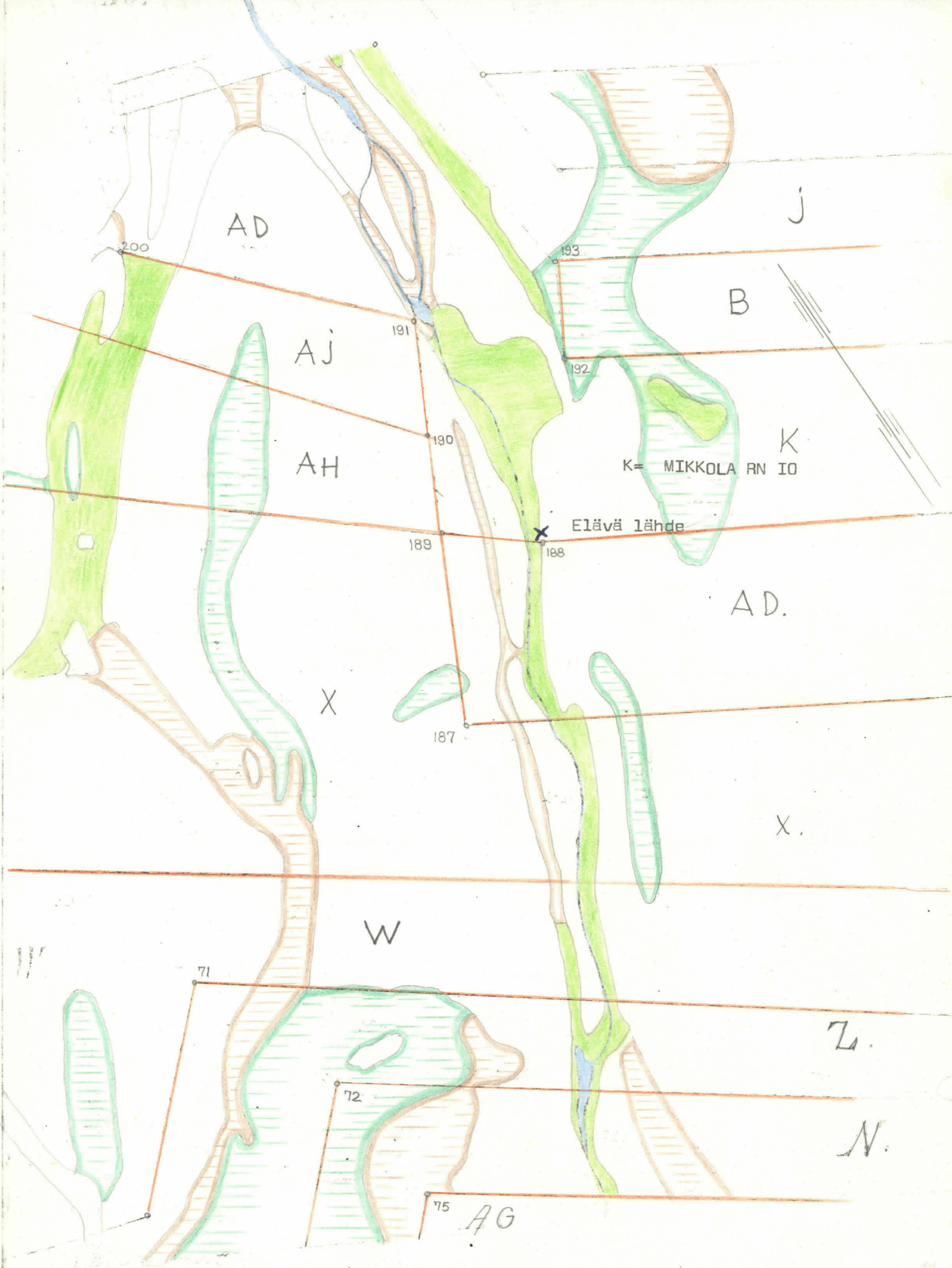
C

M

AG

KEMI
ELÄVÄLÄHDE

L	K	Öfverföd			5. 2,000	2, 19,383	1,000
		Ång					
		Nokhvarnis Stått	1	1,000	3,667		
		Ståttfogar	1	1,800	4,167		
272		Nokhvarnis	1	1,000	3,666		
261		Värrå Åkhusen egen E.	4	7,000			
		Detta Detta Detta	4	3,000			
277		Detta Detta egen E. 1.	4	28,000			
		Detta Kivvackhusen egen E. 2.	3	2,000			
282		Detta Detta egen E. 1.	4	2,000			
		Detta Detta Detta	4	26,000			
285		Detta Detta af 172 9. E. 4. Korkhus	2	1,000	24,950		
		Detta Detta af 172 2d. E.	3	1,000			
		Detta Detta nyddling	2	1,400			
		Detta (Korkhusen) 172 9. E. 5.	4	7,000			
280		Detta nyddling	2	18,000			
274		Åkhusen bevärd enligt hvar Jernar	40	8,000	1,113		
281		Åkhusen af Jammas befruktadhet med afvar- anteknads	40	1,000	34,280	0,126	1,3264
		Åkrog					
269		Åkhusen med bevärd med blandskog	40	27,000	3,717		
276		Åkhusen bevärd med Jammas skog som nåttföreläggelse	40	10,000	0,292		
279		Kivvackhuset med grov och fjärr skog bevärd	40	12,000	1,642		
277		Åkhusen bevärd med grov och fjärr skog	40	2,000	0,212		
267		Åkrog med Jammas skog som föreläggelse	40	4,000	0,217		
268		Åkrog bevärd med dverg skog utan löpelig vatten allätning, delvis till uppodling	70	21,000	0,231		
266		Åkrog bevärd med blandskog	40	1,400	0,150		
262		Åkrog, likas befruktad med nåttföreläggelse av löv	40	1,26,000	0,241		
260		Åkrog med dverg grov och fjärr skog bevärd	70	27,000	0,250		
288		Åkrog med Jammas skog som föreläggelse	40	4,000	0,108		
284		Åkrog med Jammas skog som föreläggelse	40	10,000	1,408		
283		Åkrog med Jammas skog som föreläggelse	40	2,000	0,300		
286		Åkrog bevärd med dverg skog, delvis venaspa, Svanen	70	5,000	0,180		
282		Kivvackhuset med grov och fjärr skog langfar	40	9,000	1,741		
221		Åkrog, afbränd Åkhusen, bevärd med grov gras och ljung	40	18,000	2,408		
452		Åkrog, Åkhusen bevärd med blandskog	35	20,000	0,096		
245		Åkrog bevärd med grov och fjärr skog	70	24,000	0,444		
244		Åkrog med blandskog	40	2,000	0,167		
439		Åkrog i skog på fentlig vatten allätning delvis till uppodling bevärd med dverg skog	70	8,000	0,915		
432		Åkhusen med befruktadhet bevärd, för bevärd bevärd med grov blandskog	50	156,26,000	254,5,000	16,727	27,760
		Impediment					
273		Papper och färd mäsja				2,000	
287		Papper af färd mäsja, utan löpelig vatten allätning delvis till uppodling				5,25,000	
433		Åkhusen af Jammas befruktadhet med afvar- anteknads					

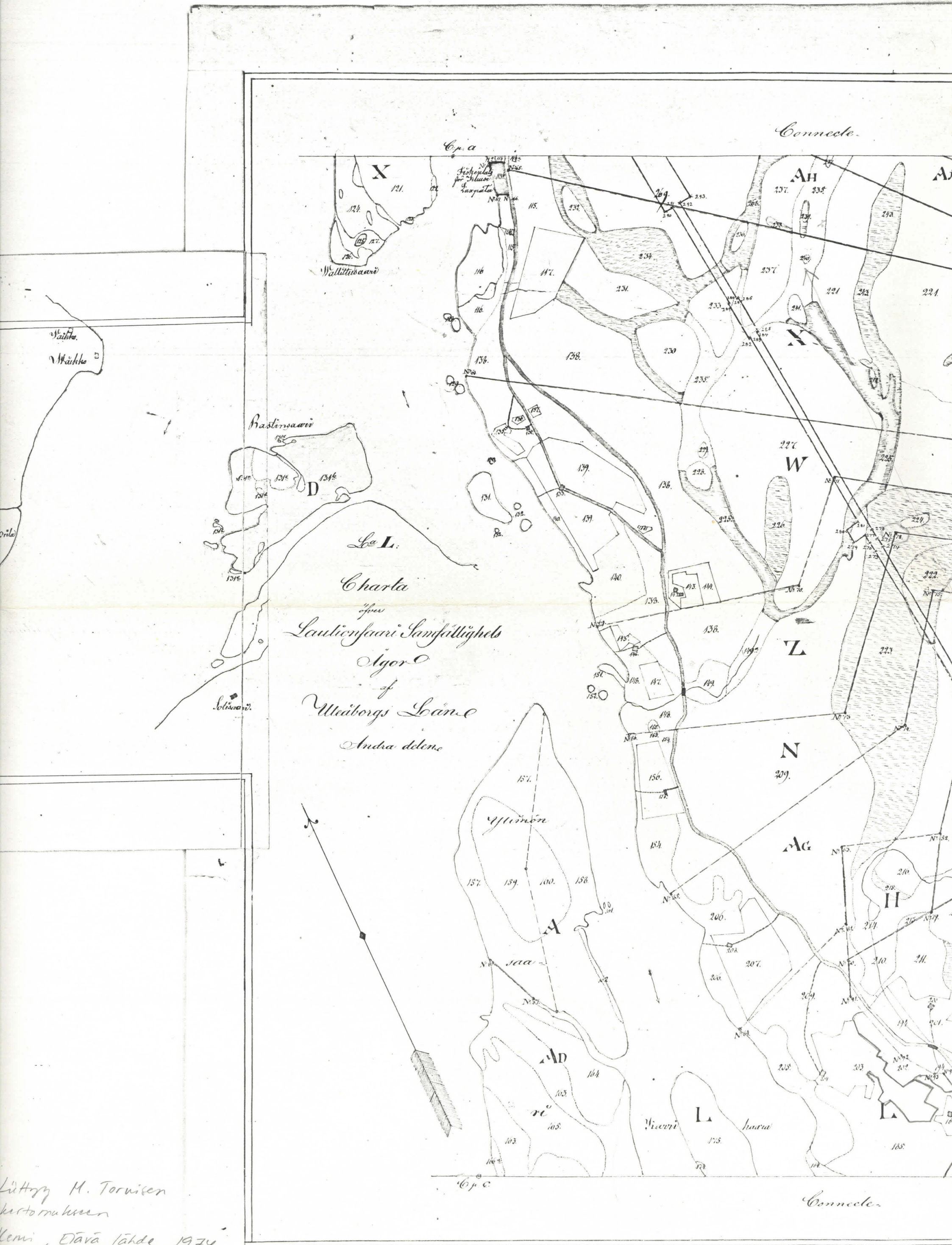
L	K	Öfverföd			19, 1894	186	13,000
		Åkrog					
52		Ständig gro bevärd med löv och grov skog Åkhus Skiftet i Luikko mäsja enligt Kivvackhusen	2	3,28,000	3,28,000	1,7,602	1,7,602
99		Luikko af flere deltagare	2				
		Summa		501	9,932		
		Skatt af Skattelöslagen					
		Skattkommer					
204		Gårds tomter					2,000
		Åker					
		2. Nokhvarnis	4	1,20,750			
		6. Detta	5	1,12,500		1,25,225	
		Skattvården	4	18,000	3,29,000		1,21,225
203		Ång och Dikar					8,000
		Ång					
		Nokhvarnis Stått	1	1	7,31,000		
		Detta nåttföreläggelse	1	1	1,16,000		
202		Detta Detta	1	1	8,16,000		
		Detta Stått	1	1	1,24,000	6,28,900	
		Åkhusen egen E. 2 g.	2	2	3,18,000		
205		Detta Detta	2	2	6,5,000		
		Detta med till Åkhusen	2	3	15,20,000	44,31,000	6,28,900
175		Åkhusen bevärd	2	3			6,28,900
		Åkrog					
209		Ständig gro bevärd med all vider och fjärr skog	40	19,18,000			2,678
185		Åkhusen bevärd med blandskog	30	1,23,000			0,206
185		Åkrog bevärd med blandskog	30	21,14,000	52,22,000	5,287	8,523
		Impediment					
173		Åkhusen bevärd på Kivvackhusen bevärd					1,28,000
174		Åkhusen bevärd med Kivvackhusen bevärd					4,000
183		Ständig bevärd med Värrå Åkhusen bevärd mäsja					12,000
184		Åkhusen bevärd med Jammas skog som föreläggelse					17,12,000
		Skiftet					
		Ång					
		Åkhusen egen E. 4.	3	2	6,21,000		
		Detta Detta Detta	2	2	27,000		1,20,917
		Detta af 172 2d. E.	2	2	1,19,000		
		Detta Gednare Deling	2	1	5,000	10,0,000	1,20,917
		Åkrog					
196		Åkhusen bevärd med blandskog	40	19,000			3,600
197		Åkhusen bevärd med dverg skog delvis till uppodling	70	3,14,000			0,204
199		Åkhusen bevärd med blandskog	30	4,000			0,722
443		Åkhusen bevärd med Jammas skog som föreläggelse bevärd med grov, gras och ljung	30	91,14,000	118,14,000	2,753	13,374
		Impediment					
195		Åkhusen bevärd med Jammas skog som föreläggelse					1,0,000
		Åkhus Skiftet					
		Åkrog					
787		Åkhusen bevärd med grov och dverg skog som föreläggelse	5	10	12,000		28,000
787		Åkhusen bevärd med grov och fjärr skog fentlig till uppodling	70	1	12,000		0,267

L 25
7
30

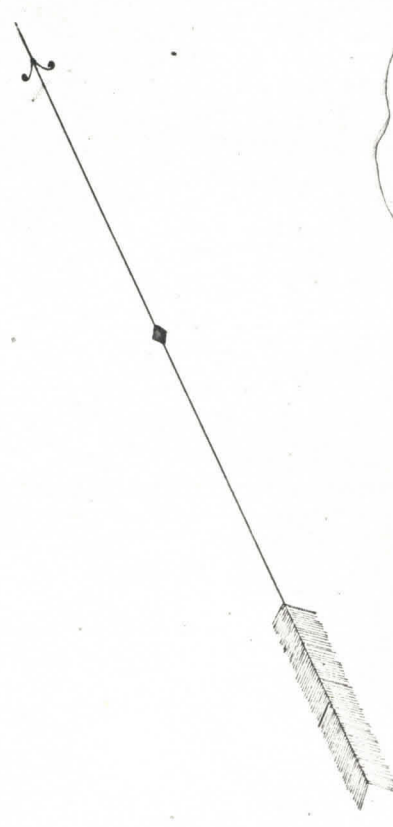

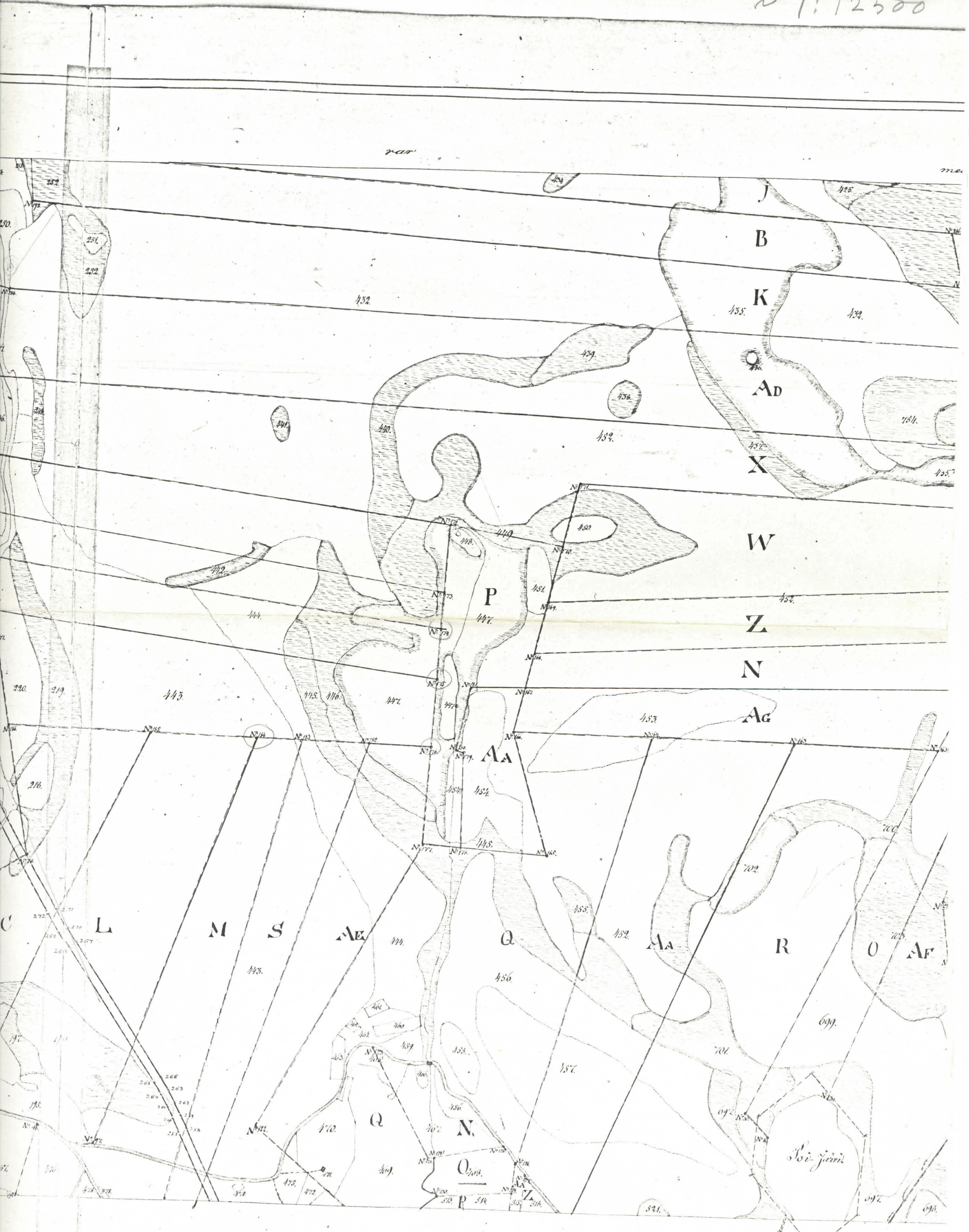
La L.
 Charta
 för
 Lauhiojärvi Samfundighets
 Ägor
 af
 Uusikaupunki Länne
 Andra delene

Lütty M. Torvise
 kartomakeren
 Lemmi, Etävä lähde 1974

1:12500

Soi jani

L & L.

CHARTA

öfver
Lautionsaari Samfällighets

ÄGOR af
Kemi socken och Kärvede

Samt
ULEÅBORGS LÄN

Öfverlåtne Åren 1853 och 1854

af
G: Jäck

Skir-mula Sam-fällig

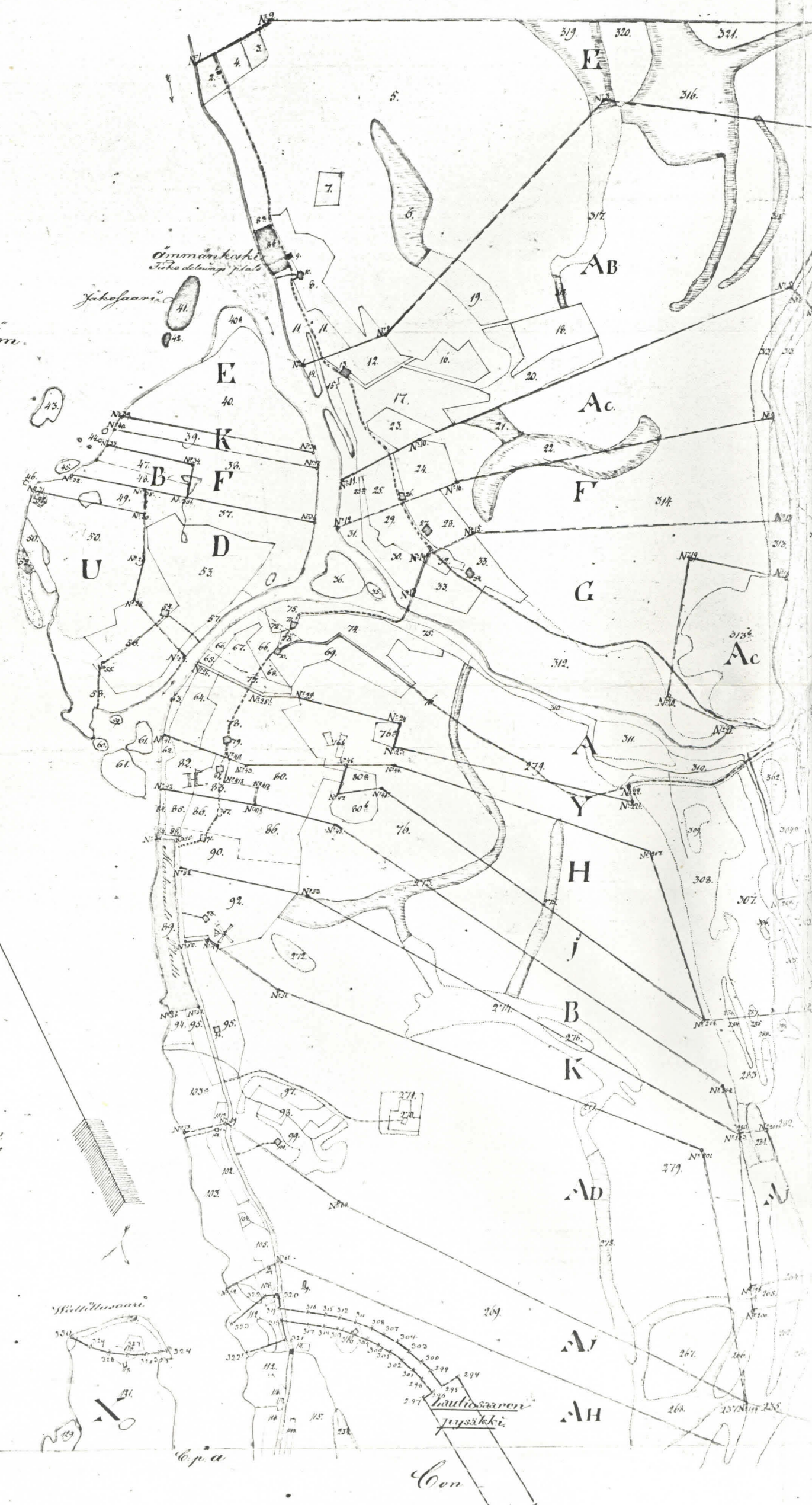
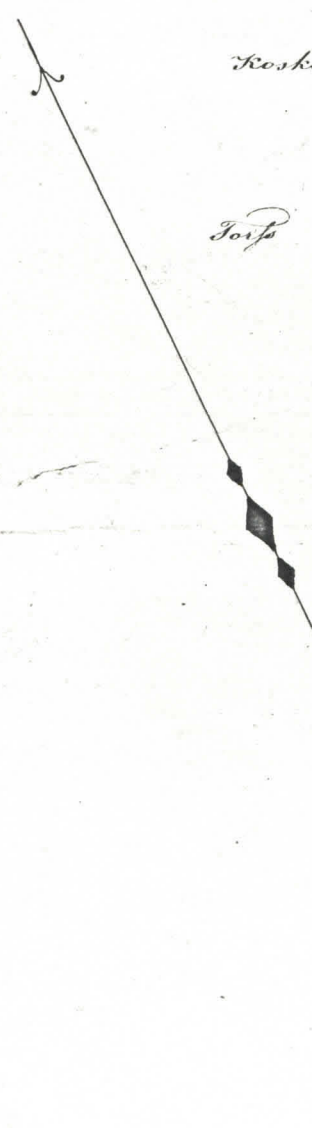
Första delar

män

Soski

Sorfa

Am.

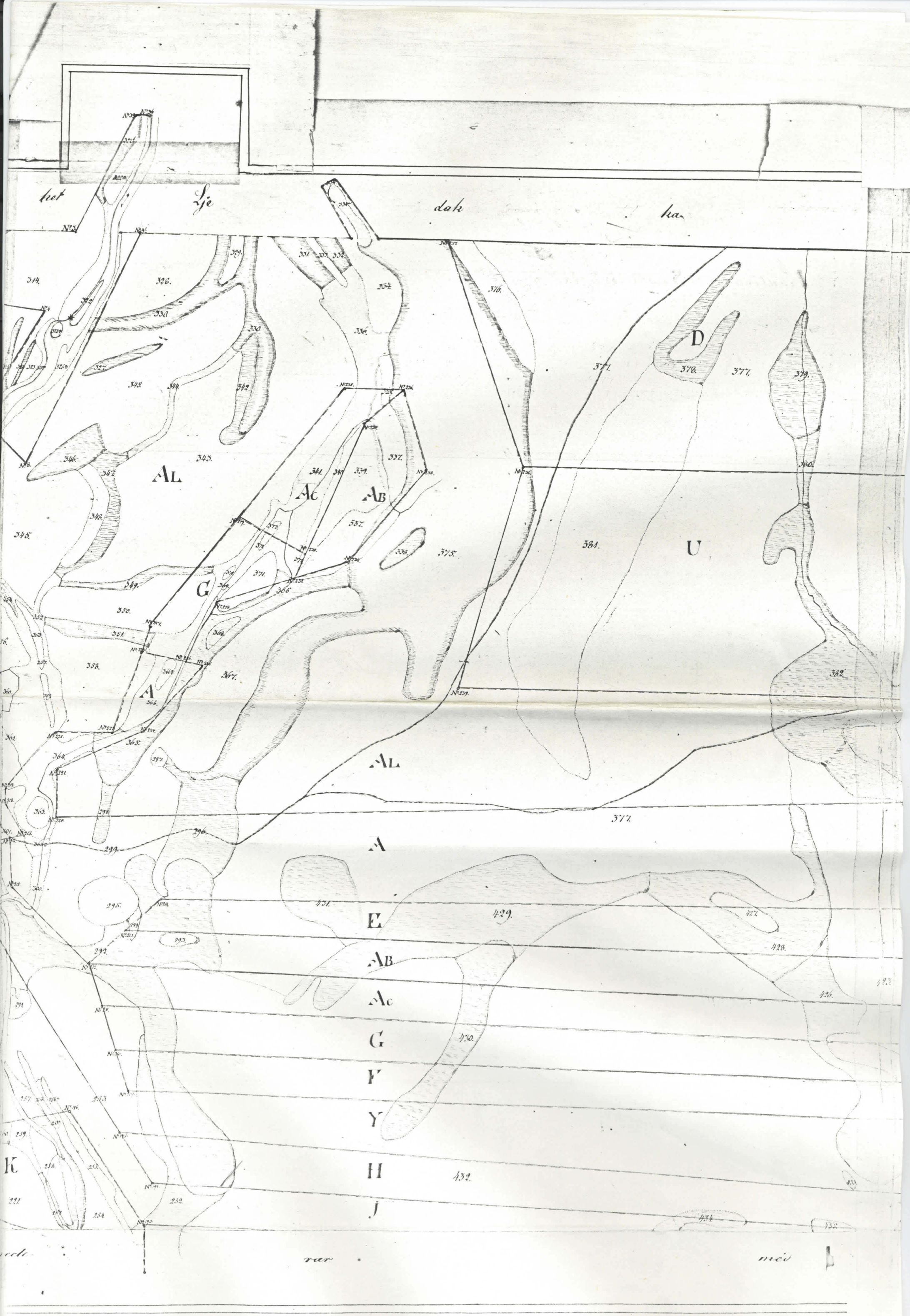
*Stiftet ut. Lautionsaari by och Kemi socken
är af Kärvede Sockens Kärvede Skift författad
den 21. Mars 1853. Redigerad*

*Li. Kärvede Skiftens Skiftens
Kärvede Cajanus.*

*Litthjy H. Torviken
Kert. Kemi, Elävä löhde
1974*

Alne — Mall.

fiet Je dak ka

AL

Ac

AB

A

G

AL

A

E

AB

Ac

G

F

Y

H

J

D

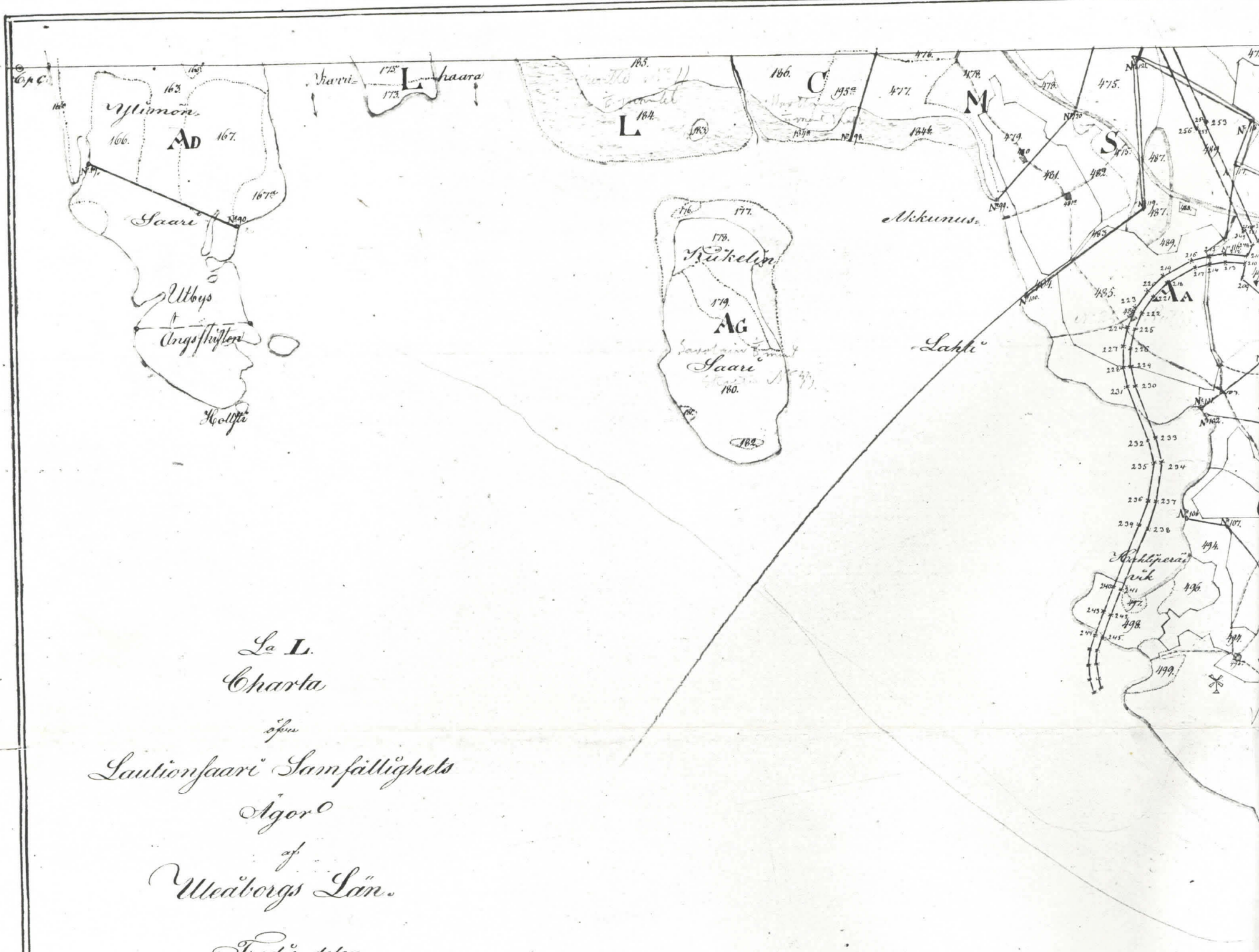
U

K

rar

méd

La L.
Charta

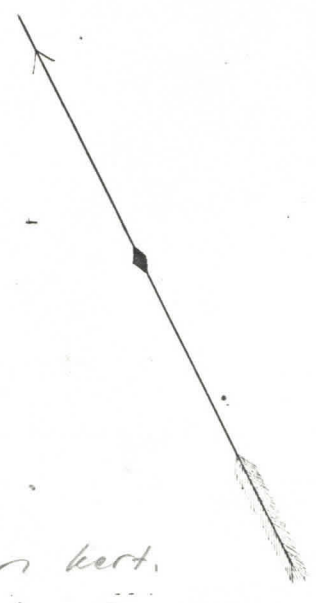
öfver
Laitionsaari Samfundighets

Ågor

af
Umeåborgs Län.

Tredje delene

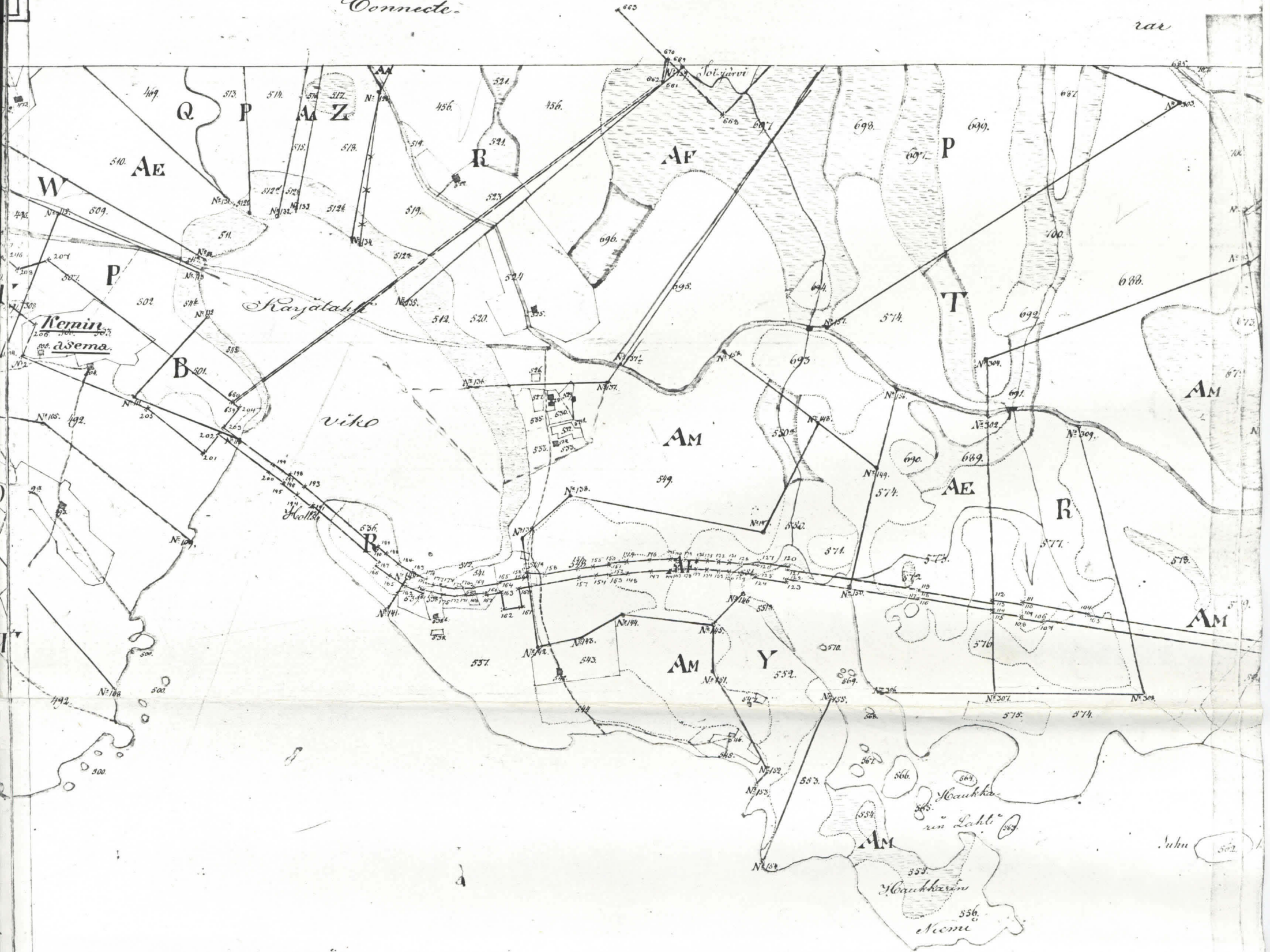
Boll.

Litning M. Torstens kert.
Kemi, Etävä lähde 1974

Connecte.

Skä

Kem 561 selo
Kari 560

Skäp

558
Juurakko-kivi

559
Julli-kivi

